

Martinov praznik

„En starček je živel . . .“

(Dolenjsko martinovanje.)

Sveti Martin se bliža, vino bomo krstili. In letos ga je na potoke. In žlahtne kapljice, kakršno le redko Bog da. Pa je moral biti to leto res dobre volje, saj so tudi njegovi zemljani kar v rožicah, če le malo pokušajo sladki božji dar.

Le pijmo, pijmo, pijmo,
da pamet ne zgubimo,
kak grdo pač bi b'lo,
ne znati kam domov!

odmeva iz čokatega hrama doli pod ždinjo vasjo. Počepnil je med trtje in skrtil pred nepoklicanim sad celoletnega znoja in žuljev. Ni bilo malo dela, ne stroškov in slednjič skrbi. Pa je Bog dobrotljivo razprostrl roko nad Trško goro in bližnjimi goricami in pred mesecem dni so trgači veselo zaukali, pokali so možnarji, polnile so se brente in cedil se je mošt, da je poskakovalo srce. Še zdaj teče pogovor zgovornih fantov o tem. Dekleta so brala, fantje nosili, in to dan za dnem, teden za tednom, danes tukaj, jutri tam. Enim se je bolj mudilo, drugim manj, vsi pa so zdaj zadovoljni, slednji še najbolj.

Ob nedeljah ožive naše čez teden bolj tihe gorice. Dolinski kmetje in meščani pohite v svoje vinograde, kdor ga nima, se da povabiti ali jo pa kar počez zavije mimo stoterih hramov in zidanic gori do cerkvice Materne božje, se naužije najprej divnega razgleda, kesneje pa še sredi gore na Drenikovi terasi česa drugega.

Če uživa telo, naj uživa tudi duša, je dejal oče Drenik in dobro je poskrbel za svoje goste. Vsa dolina pod nogami. V grad Bajnof bi kar skočil. Na dlani je. Obsežen, bogat. Z električno lučjo je oskrbel tudi svojo Trško gorico.

Sredi doline bel trak, srebrna Krka. Privije se izza metropole dolenjskih goric. Mogočni kapitelj kraljuje nad Novim mestom, za njim mehke kulise kopastega Roga z medvedjimi brlogi. Tam v dalji ruperški grad in stožčasto Mehovo, mogočna krivoljva Gorjancev in ob reki navzdol široko Krško polje, ki se izgublja v megli daleč nekje za Brežicami.

Ob takem pogledu teče vino kar samo.

Le Janez, stara kljuka,
pit' se ga ne upa,
mi pa po navadi
pijemo ga radi . . .

ponagajajo živahni novomeški študenti tovarišu abstinentu. Dolga je bila njih pot preko višinskega Hmeljnika po robu gorice in mimo cerkvice navzdol. V nekateri hram so pogledali spotoma, nekateremu dekletu namežiknili in židana je njih volja. Vesela njih pesem hiti tja preko vinogradov do mrkega Starega gradu.

Visoko za njim se vlečejo grčevski hrami, škriplje harmonika in straši ponoči stari Bojanec šentpetske ponočnjake. Zapojo pa šentpetrčani nič kako! Rujna kapljica in njih radio-direktor ustvarjata čudeže.

Čudežen je ves svet tam naokoli. Dolenjski raj. Beli grad Otočec sredi široke Krke, malo dalje Struga. Med njima se prepeljavajo divje race in gosi in čaplje in štokrlje. Preplašene se zaletijo tudi med trtje ne predoddaljenega Vinvrha. Bujni vinogradi krijejo dandanes stara keltska grobišča, dve cerkvi čuvata vinske nasade pred božjo jezo, ob njegovo podnožje se stiska najstarejša župnija nekdanje Kranjske, vasica Bela cerkev.

Do Šmarjeških toplic od tam ni daleč. In za njimi spet ljubka gorica Mevce s cerkvico in hrami, s starodavnimi izkopinami in prostimi toplimi vreli. Znamenite so šmarješke najdbe in znamenito je mevško vince. Možaki ga žulijo kar iz poliča, pogovor pa se suče o letini in kupčiji, ženske opravljajo ljube sosedo, otroci pa so zakurili na velikem kamnu pred zidnico in pečejo kostanj. Tudi odrasli ga bodo radi hrustali, saj se po njem pije kakor po orehih. Še tuji svet je znal ceniti sad naše trte in je že ponovno priznal večjemu kletarstvu bližnje klevevske graščine odlične nagrade.

Tak je torej naš zaničevani cviček! Pa ga zaničuje le tisti, ki ga ne pozna. Res je, da včasih kar lase zvija, tako je kisel, pa to po tuji krivdi. Pristen cviček in klobasa in kos črnega kruha, za tem pa še cigara, to so nebesa kmetu in gospodu!

Blagopokojni gorjanski lovec Bučarjev Ksandler je vedel, kaj je dobra kapljica, dovolj je je pridelal v obsežnih svojih vinogradih tam nekje okoli Rake. Še domov pod Gorjance ga je vzel in pobožno ga je srebal s prijatelji, pri tem pa poslušal radio-zamorca, ki mu je čaral tuji svet pred ušesa. Njegov sosed, upravnik kobilske žage, je v prostem času sam izrezal zamorca in ga uredil kot radijski aparat. Nosil je radio-možgane, hoben v desnici je bil zvočnik, okrasje na roki slušalki, uravnaval pa se je njegov glas v boku. Čuti je bilo, kakor da prihajajo daljni glasovi izza belih zob in nabreklih rdečih ustnic temnega sina solnčnega juga. Neštetim ljubiteljem dolenjske kapljice je krajšal in bo še krajšal čas.

Predolga bi bila pot po gorica tja na Štajersko, čez Krko bi le šli na drugo stran doline tja za lepo vas Sveti Križ na širom znano Gadovo peč. Tam so vinogradi po božji volji, kar vedo domačini in tujci, saj sega njen glas tja v deveto vas. Vinogradniki se pač potrudijo, da ohranijo sloves, ki jim je v veliko korist. Dosti vina jim gre po svetu, pa sami se tudi ne zapuste in si ga privoščijo po potrebi in zaslužnju.

Svojevrstne ljudi skrivajo borne koče po gorjanskih rebrih, originale, ki jih je najti le v vinorodnih krajih. In Noetovi nasadi se vlečejo tudi tostran doline doli do Save in gori do Novega mesta. Okrog otoške Kostanjevice sama trta po brdih. Saj potrebuje njen sok kmet in drvar v bližnjih Gorjancih in ne brani se ga podjetni meščan.

Onstran cerkvice na Ržišču do doline vinograd. Kartuzija Pleterje hrani kapljico, pri kateri bi se še frater oženil, kakor je dejal pokojni veseljak Štembur, ki je prav rad hodil tja v podgorski Vinodol in na sosednji Tolsti vrh po pijačo.

Na Tičnici za Orehovico je prav živahno. Zbrali so se možaki in gostoljubni gazda jim naliva, da kar teče od mize. Stari žagar Šimec je prisedel k brhkemu dekletu in zakrožil:

Kaj bi ne žvižgal, kaj bi ne pel,
k' sem tac'ga dekleta na liman'ce ujel!

Izviija se Micka in se mu izmuzne. Vsi se mu rogajo, on pa užaljen na vsa usta pove, kako je Lojze pri Svetem Miklavžu po Micki komarje obiral. Spet smeh, ki ga prekine Novakova harmonika. Kar sprimejo se pari in se zavrte po cesti. Otroci se pripode iz vinograda, kjer so iskali grozdke, ki so jih trgači pregledali. In ko se odrasli zabavajo, poklekmeta domača dečka pod razpelo na robu vinograda ter se zahvalita Stvarniku za sladko grozdje, ki je zanju še zdaj obešeno v prostorni kleti. Dočim je večji Dodo resno pri stvari, je manjši Viki bolj zijalast in ne umakne oči od šaljivega Šimca in poskočnega Škrjanca. Ta je ravno dvignil kozarec, pogledal Nacka in zapel:

Tam je še en suhec,
mrzel ima trebuhec,
vince ga bo gredo,
pij ga na debelo!

In zbor je podkrepil Nackov eks z refrenom: Živio Slovenci, živio Slovenke, živio!

Potem so prišla na vrsto dekleta.

Pepca ima moža,
ga po licu boža,
Micka ga pa nima,
za pečjo naj kima!

Teško je bilo izprazniti kozarec, pa je moralo iti, ker ju je priganjal večni «Živio Slovenci...»

Prisedel je stari Matajcel, mlinar. Po opravkih je bil na Vrhpolju. Pa ga je Šimec urno pobaral, kako kaj babe meljejo. Matajcel ga je le gledal, Šimec pa je povedal zgodbo, kako so Vrhpoljčani iznašli mlin, kamor mečejo betežne starce in sitne starke, ven pa prihajajo brhka dekleta in zajetni fantje. In jim je tudi na sliki pokazal, kako deluje mlin, da je razpršil vse dvome. Večno veseli Škrjanec pa ga je že imel v pesti in mu je napil:

Imamo tud' lisjaka,
žejnega kot spaka,
če mu ne damo piti,
kure če moriti.

Pa žejni žagar ni čakal konca pesmi, prej je že zvrnil kupico, in Micka mu jo je urno napolnila, da ne bosta več v jezi.

Pri svetem Juriju je zazvonilo večernico. Mila njegova pesem je hitela čez tihe vasice in med gorjanske bukve, nad prežeškim in vrhovskim in tolstovrškim gradom in še tičenske veseljake je opomnila, da je misliti na odhod.

hudič v slikarstvu

V srednjem veku so imeli ljudje večji respekt pred satanom, ki jim je bil poosebljenje vsega slabega, kakor pred smešnim burkežem, ki mu je včasih precej slaba predla, ki so ga dostikrat tudi pretepli in ga je zasmehoval, kdor ga je le mogel. Ta respekt je podpiralo še srednjeveško gledališče, kjer so igrali po večini verske igre. Slikarstvo tiste dobe se je naslanjalo ponajveč na srednjeveško gledališče. Najboljši dokaz za to je slika Hansa Holbeina «Velika strast» v galeriji v Donaueschingnu.

Poln sad

Pa kdo bi šel, ko je tako lepo in prijetno! Le hlad pritiska. In so zakurili in se grelji in hladno pijačo pokrili z zavreto, izpraznili torbe in cekarje, in šele potem jim je luna svetila domov. Veselo petje in ukanje je odmevalo v noč.

Trudil si se, vinogradnik, celo leto, potil si se, štel si dinarje, zdaj pa uživaj, zaslužil si, in nihče ti ne pregovarja!

Tako je in drugače ne more biti doli med dolenskimi goricami sredi preperelih hramov in pisanih zidanic.

Ustrezajoč vlogi, ki jo je imel v srednjeveški gledališki književnosti, je moral vrag že po svoji zunanosti biti kolikor mogoče strašen in oduren. Nastopal je zdaj kot «vitez s konjskimi kopiti», zdaj spet kot smešen burkež, in sicer v strašansko grdih maskah in čudni obleki, da je moral vsakdo v njem spoznati kralja pekla.

Eno najboljših in najzanimivejših slik hudiča v starem nemškem slikarstvu je gotovo uspelo delo slikarja Mihaela Pacherja (v drugi polovici 15. veka). Ta slika je v oltarju stolne cerkve v Monakovem. Ona kaže prizor, kako sv. Bolfenk prisili hudiča, ki je grozno grdo